

УДК 340.13

Подковенко Т. О.
*кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри теорії
права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного
університету*

Легітимація права: теоретичні підходи та практична реалізація

У стабільно функціонуючій демократії право відіграє важливі соціальні ролі, які сприяють, з одного боку, забезпеченню консенсусу серед членів суспільства щодо цінностей, які отримують конкретизацію та закріплення через формально виражені правові приписи, а з іншого боку, формуванню почуття схвалення дій держави та органів державної влади [1, с.81]. Україна, як держава, що пройшла доволі тривалий та складний шлях від тоталітарного режиму до демократії, у сучасних умовах стикається з низкою викликів у сфері правової легітимації. Низький рівень довіри до інституцій влади, корупція, неефективність правозастосовної системи – все це істотно підриває авторитет права та ускладнює процес його соціального визнання.

Не повинно викликати серйозних сумнівів твердження, що право, як культурний продукт і особлива соціальна конструкція, покликане формувати належні відносини в суспільстві та державі. Найперше це стосується публічних, управлінських відносин, які – як здається – мають будуватися та ґрунтуватися на консенсусі щодо реалізації певних важливих цінностей, з якими право безпосередньо пов'язане (таких як соціальний порядок, справедливість та правова безпека) і щодо яких в даній культурі формується цілісна концепція права [2, с. 108]. Концептуальний вираз права, його сприйняття суспільством в якості нормативної системи відображається через легітимацію права.

Легітимація права – це процес визнання правових норм справедливими, обґрунтованими та обов'язковими для виконання усіма суб'єктами права. Вона відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності правової системи, оскільки без довіри громадян до правових норм ефективного функціонування суспільства неможливе.

У демократичному законодавстві, яке базується на ідеї верховенства права, пріоритетності прав та свобод людини, визнання її найвищою соціальною цінністю, важливим аспектом є зв'язаність законодавчих і правозастосовних суб'єктів чіткими формальними правилами. Тому верховенство права забезпечується законом із конкретним змістом, включаючи норми законодавчої процедури та правила контролю за їх дотриманням. Їх сукупність та інститути, які вони формують, можна визначити як інституційні цінності права, що включають не лише демократичні законодавчі процедури, але й принцип поділу влади, незалежності судової

влади та судового контролю за нормативними актами.

В концепціях праворозуміння сформувалися різні підходи до розуміння легітимації права. Зокрема, німецький соціолог М. Вебер виділяв три ідеальні типи легітимності влади (і, відповідно, права): традиційний, харизматичний та раціонально-правовий. Традиційний тип спирається на звичаї та історичні норми. Для харизматичного типу характерним є безумовний авторитет лідера, що визначає стандарти поведінки інших. Раціонально-легальний тип ґрунтується на законах і демократичних процедурах. Німецький філософ Ю. Хабермас вважав, що легітимність права залежить від публічного дискурсу – закон має бути результатом раціонального обговорення в суспільстві, комунікативної взаємодії. Американський філософ Джон Ролз стверджував, що право легітимне, якщо воно відповідає принципам справедливості та рівності. Визначаючи підстави легітимності права, автори наголошують, що вказані підстави одночасно мають бути стримуючим механізмом для державної влади.

Важливим засобом, який перешкоджає актам політичної інструменталізації права, є усталені суспільні цінності, норми та стандарти, що ґрунтуються на поширених філософських та політичних доктринах і становлять комплекс вимог до законодавців, а також суб'єктів, які застосовують і тлумачать право. Вони встановлюють стандарт права і водночас забезпечують критерії оцінки того, як воно створюється та як воно функціонує [2, с. 112]. У матеріальній сфері таку роль сьогодні відіграє доктрина прав людини, яка виражає переконання, що кожна людина має певні невідчужувані свободи та права, не залежні від волі законодавця, та які є невід'ємною умовою її самореалізації як особистості. У формальній сфері це набір правил, що формують модель створення права через соціальний діалог, соціальну взаємодію та через відповідну процедуру, що дозволяє мінімізувати помилки, а також набір формальних цінностей права, таких як узгодженість, точність, комунікативність.

Слушною є думка О. Іванченко, яка звертає увагу на те, що «в ході легітимації права неминуче стикаються вимоги стабільності і визначеності правопорядку та його динамічного розвитку, стимульованого адресатами правових приписів. Виявляється свого роду легітимаційний парадокс: постійне відтворення легальності (окремих норм, інститутів) вимагає від законодавця, з одного боку, підтримки офіційного статусу норми, а з іншого – уваги до її змістовності, яка задовольняє адресатів норми, що відповідає їх уявленням про «справедливе право»» [3, с. 23]. Аксиологічна сутність права в людині, її потребах та її комунікативній взаємодії з іншими.

В нашій соціальній реальності та правовій культурі сьогодні відбувається зміна деяких традиційних парадигм. Наразі сфера позитивного права більше не сприймається як проста діяльність інституцій, які довільно створюють право та виносять рішення щодо характеру індивідуальної норми. Мова йде про аксіологічні засади такої діяльності, сприйнятності тих цінностей, які відображають людський потенціал розумності та справедливості.

Таким чином, у сучасних умовах глобалізації та трансформації суспільних відносин питання легітимації права набуває особливої актуальності. Легітимація права – це складний соціально-правовий феномен, який передбачає не лише формальне закріплення норм у законодавчих актах, але й їхнє визнання суспільством як справедливих, обґрунтованих та обов'язкових

для виконання. Сприйнятність права суспільством, визнання його як невід'ємного атрибуту цивілізованих суспільних відносин визначає його авторитет та безумовну цінність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Kokot p. Delegitymizacja porządku prawnego a kryzys idei rządów prawa i liberalnego konstytucjonalizmu. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*. 2024. № 2. S. 81-95. URL: <https://doi.org/10.14746/rpeis.2024.86.2.04>
2. Wronkowska S. (). Kilka tez o instrumentalizacji prawa i ochronie przed nią. *Przegląd Prawa i Administracji*. 2017. № 110. S. 107-112. URL: <https://doi.org/10.19195/0137-1134.110.8>
3. Іванченко О. М. Легітимність права як особливий процес визнання його справедливості з боку громадянського суспільства. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 23-30.

УДК 347.6

Паращук Л. Г.
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету

Окремі аспекти розмежування понять члени сім'ї та члени домогосподарства

Основними суб'єктами правових зв'язків у сфері сімейних відносин є члени сім'ї. Взаємини між батьками і дітьми, усиновлювачами та усиновленими, подружжям, особами, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу та ін., будучи врегульованими нормами сімейного права, можуть закладати основу для виникнення інших правовідносин – цивільних, житлових, соціального забезпечення тощо.

Поняття сім'я та члени сім'ї є ключовими компонентами галузі сімейного права і її невід'ємною частиною. Водночас аналіз чинного законодавства та судова практика свідчать, що, виходячи за межі галузі сімейного права, їх застосування в інших галузях права може створювати простір для зловживання правами особи. Означена проблема особливо загострилася з початком війни, оскільки суттєво зросли соціальні ризики, матеріальна залежність громадян від держави, набуло особливої значимості забезпечення з боку держави прав внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та членів їх сімей, які потребують соціального захисту. Враховуючи критичний фінансовий стан національної економіки, нині питання встановлення кола членів сім'ї – суб'єктів, які за ознаками сімейної приналежності можуть мати визначені чинним законодавством індивідуальні соціальні права, значно актуалізується.

Положення ст. 3 СК України від 16 січня 2003 року № 2947-III дозволяють окреслити членів сім'ї з позиції сімейного права як осіб, правовий зв'язок між